

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

Christians in Society: Luther, the Bible, and Social Ethics

William H. Lazareth

Fortress Press, Minneapolis, 2001. 274 s. (ISBN 0-8006-3292-3)

William H. Lazareth'in Lutheran öğretilere ve kutsal metne dayanan dinsel ölçütlerin Hıristiyan yaşamındaki sosyal etiğin oluşmasındaki etkisini ele aldığı çalışması üç kısım içinde sekiz alt bölümden oluşmaktadır. Birinci kısımda bazı Protestan düşünürlerin Lutheran etiğe ilişkin yorumlarına değinilmektedir. Daha çok 19. yüzyıl rasyonalizmi ile sindirildiği dile getirilen Alman Lutheranizmi'nin terimleriyle yapılan Lutheran etik tanımlamaları eleştirilmektedir. Nazi dönemi sonrasında Lutheranizm'in toplumsal sorumluluk anlayışının yeniden keşfi bağlamında, Lutheranizm'e yöneltilen "sosyal tutuculuk", "Hukuk-İncil ayırımına dayanan mistisizm", iki krallık doktrini bağlamında "Augustinci Dualizm" ve dinsel gelenek açısından "kültürel yozlaşma" gibi suçlamalar çerçevesinde E. Tro-elstch, K. Barth, J. Heckel ve R. Niebuhr'un görüşleri değerlendirilmektedir. Bu bölüm Lutheran etiğin 20. yüzyıldaki yanlış yorumlarına birer cevap niteliğini taşımaktadır. Ardından kilise yaşamı ve kilise misyonu konusunda Luther'in kutsal metin merkezli evangelik prensipleri değer-

MİLEL VE NİHAL
inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi
yıl 1 sayı 1 Aralık 2003

lendirilmektedir. Bu ilk kısım kitapta tartışılacak konuların zeminini hazırlamaktadır. İkinci kısımda yaratılış ve düşüş sürecinde etkin olan Tanrı'nın iki krallığı ve şeytanın etkinliği irdelenmektedir. Üçüncü kısımda her iki krallık içinde Tanrı'nın iki idaresi tanımlanmaktadır. Burada Tanrı'nın hukukun teolojik işlevi açısından tanrısal öfkeye bağlı yaklaşımı ile aklanma ve kutsanmayı içeren merhametli yaklaşımı ele alınmaktadır. Özellikle son bölüm sevgi etiği üzerine bireysel ve toplumsal dönüşüm merkezli olarak incilin iyi ahlak işlevi tartışılmaktadır.

Lutheran etiğin sosyal anlamına ilişkin dile getirdiği düşüncelerini Lazareth temel olarak iki çerçevede ele almaktadır. Öncelikle Luther'in dile getirdiği "iki krallık" öğretisinin düalistik ve birbirine zıt iki yetkinlik olarak görünmesine eskatolojik bir anlayışla karşı konulmaktadır. Tanrı'nın rahmet krallığının cennette başladığının dile getirilmesinin ardından, Adem ile Havva'nın düşüş sürecini başlatacak şekilde şeytanın Tanrı'nın rahmet krallığına karşı gelen yükselişi tanımlanmaktadır. Konunun tamamlayıcısı olarak Tanrı'nın iki yönlü iradesi ve Hıristiyanın kurtuluşu açısından hukuk ve incilin birbirini tamamlayan misyonları ele alınmaktadır. Bu bölüm altında Tanrı'nın huzurunda hukukun yargılayıcı işlevi ve bunun sonucu olarak bu işlevin toplumun korunması açısından etkisi tartışılmaktadır.

Lazareth, Hıristiyan etiğinin olgunlaşma sürecini Luther'in "iki krallık" öğretisi ile başlatarak tanımlamaktadır. Yazar, Tanrı'nın iki yönlü idaresinin tanımlandığı bölümde Luther'in rahmet ile dolu Tanrı krallığı ile günah tarafından idare edilen şeytan krallığı arasında Pavlusçu-Augustinci bir ayırımın fiilen varlığını öngördüğünü dile getirmektedir. Bu durum görünürde krallıklara ilişkin bir düalizmi yansıtmaktadır. Ancak Tanrı her iki krallık içinde de "sağ eli" ve "sol eli" sembolizmasıyla tek yetkin otoriter güç olmaktadır. Tanrı krallığında, Tanrı'nın sağ eli Mesih aracılığıyla günahkarları aklarken, sol eli günahkar inançlıları mahkum etmekte ve onları

Mesih'e yönelmektedir. Bu süreç hukukun teolojik işlevini ifade etmektedir. Dolayısıyla dünya krallığı içinde ise Tanrı'nın sağ eli hem bireysel hem toplumsal bir kutsamayı gerçekleştirirken sol eli insani günahkarlıkları engelleyip toplumu hukuksuzluk ve karmaşadan korumaktadır. Bu da hukukun dünyevi idareye ait, sivil işlevini ifade etmektedir. Böylece Tanrı'nın sol eli hukukun hem birinci hem de ikinci işlevini elinde tutarken sağ eli aklayan ve kutsayan yönüyle incilin işlevini yerine getirmiş olmaktadır. Bu şekilde Lazareth, iki krallık öğretisinin düalist görünümünü ortadan kaldırmıştır (s. 139).

Lazareth, Tanrı'nın, dünyevi yaşamı biri hukuk diğeri İncilden oluşan iki ölçüt bağlamında ve her ikisinin de Tanrı tarafından idare edildiği vurgusu ile, daha sonraki Lutheran gelenekte savunulan hukukun üçüncü işlevinin gereksizliğini öne sürmektedir. (Lazareth pek fazla ayrıntılandırmamakla birlikte hukukun üçüncü işlevini, dinsel olarak aklanmış insanın bu aklanma işleminden sonra hayatının düzenlenip idare edilmesi amacıyla belirli kurullarla kontrol edilmesi olarak tanımlamak mümkündür.) Dünyevi etiğin sağlanması için, Lazareth'in en temel söylemi "incilin ikinci ve iyi ahlaka yönelten kullanımı"dır(s. 244). Nitekim daha önce Luther'in teolojik etiğinin özünün hukuktan çok Tanrı'nın incili ile daha iyi ifade edileceğini dile getirmiştir(s. 199). Bu inanç doğrultusunda kitabın 8. bölümü bütün toplumun İncil ile kutsanacağı söylemini içermektedir.

Hukukun üçüncü kullanımını reddetmekle Lazareth, Philippistlere karşı Gnesio-Lutheranlar yanında yer almaktadır. O da tıpkı 16. yüzyılın Gnesio-Lutheranları gibi ihya olmak için hukukun ahlaki ve vicdani rehber işlevi görmesi anlayışını reddetmektedir. Yazara göre Philippistler Lutheranizm içinde daha sonra ortaya çıkan Pietist ve Calvinist püritan legalizme kapı aralamışlardır (s. 240). Ancak hukukun etik anlamda işlevinin reddedilmesi, etiğin dayanağının ne olduğu sorusunu ortaya çıkarmıştır. Bu aşamada Lazareth, Luther'in klasik söylemine bağlılığını sürdürmektedir.

Dinsel aklayıcı olan iman insanın pasif konumuna ilişkindir; ancak bu imanın aktif yansıması insanın komşusuna karşı olan sevgisiyle ortaya çıkmaktadır. Bu durumda yaşam ne hukuk ne de pietizmin öngördüğü mükemmeliyetçilikle değil İncil tarafından yönetilmektedir. Ne hukuksal kuralcılık ne de ahlak konularındaki ilgisizlik anlayışıyla yönlendirilen etiğe ilişkin dünyevi yaşam, sadece Tanrı'nın sevgisine olan güvene bağlıdır. Dünyevi etik yaşamın ölçütü olarak ortaya çıkan İncil, Lazareth tarafından ahlaki yönlendirme işlevi bağlamında ikinci kullanımı ile etkindir.

Bu söylemleriyle Lazareth, Luther'in kutsal metin merkezli teolojisini gerçekçi bir sosyal etik oluşturma idealine uygun görerek savunmaktadır. Lazareth, daha çok kitabın son bölümlerinde dile getirdiği, İncil merkezli etik anlayışının temellerini önceki bölümlerde tasarlamaktadır. Yazar, Luther'in, Tanrı'nın öncelikli emrinin sevgi olduğu ve tanrısal kararın eskatolojik açıdan düşmüş insanların bağışlanmasını içerdiğini, ancak düşünle ortaya çıkan Tanrı'nın öfkesine bağlı hukukun sadece bir geçiş dönemini ifade ettiği düşüncesine katılmaktadır (s. 75). Eskatolojik yaklaşım doğrultusunda Kutsal Ruh'un inananların şimdiki ve gelecekteki yaşamlarını yenilemesi ve ilk sevgi emrinin onarılması Hıristiyan etiğin belirleyici temelidir. Bir başka deyişle, ilk sevgi emri doğal hukukun gerçek kaynağıdır ve bu hukukun kutsal metin ilişkili kaynağı araştırılmalıdır. Bunun anlamı Hıristiyanlar açısından doğal hukukun, yegane normatif yönlendirici olan sevginin ne olduğunu göstermesi açısından hâlâ düzenleyici olabildiğidir (s. 225).

Hukukun üçüncü kullanımına muhatap olmaktan uzak durarak, incilin iyi ahlak oluşturan ikinci kullanımı bağlamında imanla aklanılır ve Kutsal Ruh'un yenileyip yönlendirmesiyle Tanrı'nın ilk sevgi emrinin yerine getirilmesi için yeni itaatin başarılması sağlanır (s. 244). Bu itaat Eski Ahit hukuku için de geçerlidir. Tanrı'nın ilk sevgi emrinin yeni olan her şeye uygulanması, onu doğru bir şekilde yeni kılar. Nitekim Luther'in On Emir içinde yer alan doğal hu-

kuka hukuksal olmayan yeni bir anlayışla yaklaştığı vurgulanmaktadır (s. 229). Yazar Eski Ahit hukukunun bireysel ahlakın oluşması sürecindeki etkinliğine de vurgu yapmaktadır. Aklın asli günahla çürümüşlüğü nedeniyle Musa hukuku, Tanrı'nın insanların kalbi içindeki eskatolojik emri olan sevgiye ilişkin doğal hukuku aydınlatmak ve yeniden ifade etmek için gerekli olmuştur (s. 230). Nitekim On Emir insanlar için yaşamın bir aynası görevini görür. Dolayısıyla Hıristiyanlar Tanrı'nın evrensel doğal hukukuyla uyuştukları zaman Musa'nın ahlaki hukukuna itaat etmelidirler. Bu emirler Tanrı iradesindeki ölümsüz sevgiyi ifade eder (s. 157). Ayrıca hukukun üçüncü işlevinden kaçınmak Mesih'in Dağ Vaazı'ndaki katı etik söyleminin anlamlandırılması ihtiyacını doğurmuştur. Lazareth Luther'in, Dağ Vaazı'nın etik kesinliğinin sadece Mesih bağlılarına ilişkin olduğunu ve Tanrı Krallığı'ndaki imanlı insanlarla kişisel ilişkilerini düzenlediğini dile getirdiğini söyler. Bu vaaz günahkar ve doğru olmayan topluluklar için ahlaki davranışlar emretmez (s. 166-7).

Hukukun üçüncü işlevi doğrultusunda etkinliği, Lutheran gelenek içerisinde başından beri tartışılan bir sorundur. Özellikle Luther sonrası konfesyönel dönemde bu konu Lutheranizm içinde büyük bölünmelere yol açan sebeplerden birisidir. Ancak hukukun üçüncü işlevinin etkinliği Lutheranizm'in temel doktrinel metninde yerini almıştır. Buna rağmen soruna ilişkin tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Nitekim, Lazareth'in sosyal etiğin sağlanmasında hukukun işlevini göz ardı eden çalışmasından bir yıl sonra Scott R. Murray'in *Law, Life, and Living God: The Third Use of the Law in Modern American Lutheranism* (Saint Louis, Concordia Publishing House, 2002) adlı çalışmasında Lutheran teologların Lutheranizm'in sosyal etiğe ilişkin hukuk anlayışı konusunda bir uzlaşma sağlamadıklarını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Öte yandan, Lazareth'in kitabına verdiği isim doğrultusunda çağdaş sosyal sorunlara Lutheran etiğin öngördüğü cevaplar beklenirken, ele alınan konuların içerik itibarıyla, daha çok

Lutheranizm'in teolojik tanımlamaları etrafında şekillendiği görülmektedir. Daha doğrusu yazar henüz sosyal sorunlarla yüzleşip denenmemiş olan Lutheranizm'in ilk dönem öğretilerinin bir savunusunu yapmaktadır. Nitekim kitabın önsözünde bu çalışmasının daha çok teoloji öğrencileri ve rahiplere yönelik olduğu dile getirilmektedir. Dolayısıyla kitap kilise açısından daha kullanışlı görünmektedir. Bu nedenle Lazareth'-in çalışmasının, taşıdığı isimde yer alan "sosyal etik" önerilerinden çok "teolojik etik" bağlamında değerlendirilmesi pek yanlış sayılmaz.

Hakan OLGUN

(Araş. Gör., O.M.Ü., Sos. Bil. Enst.)

The Promise Of Lutheran Ethics

Karen L. Bloomquist ve John R. Stumme, ed.

Fortress Press, Minneapolis, 1998. 247 s. (ISBN: 0-8006-3132-3).

Lutheran etiğin vaatlerinin tartışıldığı kitap editörlerin birer giriş yazılarından sonra farklı yazarların kaleme aldığı yedi makaleden oluşmaktadır. Kitabın sonuna, makale yazarlarının Lutheran etiğe ilişkin karşılıklı tartışmaları "A Table Talk on Lutheran Ethics" adıyla eklenmiştir. Kitabı oluşturan makalelerin özünü Lutheran etiğin sosyal yaşama katkısı oluştururken, aslında çağdaş sorunlarla yüzleşen Lutheran etiğin temelindeki Lutheran teoloji tartışılmaktadır.

Robert Benne'e ait ilk makale "Lutheran Ethics: Perennial Themes and Contemporary Challenges" başlığını taşımaktadır. Benne öncelikle dinsel aklanma ve Tanrı'nın iki krallığı gibi Lutheran etiğin klasik temalarını sıralar. Bunlar, "Lutheranizm'i Hı-

ristiyan etiğin anlamıyla uygun kılan" merkezi temalar olarak nitelendirilir. Ancak Benne çağdaş sosyal sorunlar karşısında Lutheran etiğin temel öğretilerinin teolojik, eklesiastik ve epistemolojik sorunları olduğunu dile getirmektedir. Lutheran etiğin teolojik sorunu imanla aklanma doktrinine ilişkindir. Yazar insani eylem ve iradeyi gerektirmeyen bu dinsel aklanma tarzında Lutheran etik için bir teşvik etkisi görmemekte ve Lutheran etiğin böylesi eylemsiz bir aklanma durumuna indirgenmesini eleştirmektedir. İnsani etkinliği işlevsiz kılan teolojinin kendi etiğini sağlamada da bağlayıcı olamayacağını öne sürmektedir. Benne, Lutheran etiğin teolojik sorunu "Lutheranlar bu kaotik dünyayı cevaplamak istiyorlarsa Hıristiyan yaşamına ilişkin daha özel bir tasarıma ihtiyaçları vardır. Zira sadece aklanma öğretisine güvenerek bunu yapamazlar" diye özetlemektedir (s. 28). Lutheran etiğin eklesiastik açmazı konusunda Benne, kilisenin etik yaşam üzerine günümüzdeki etkisizliğini dile getirmektedir. Ona göre Lutheran etiğin en büyük eksikliği bir ahlak ortaklığı olarak kilise geliştirmeyi ihmal etmesidir. Etik sorunları aşmak için Lutheranlar artık farklı bir kilise anlayışı geliştirmek zorundadırlar. Nitekim kilise "bir ahlak ve nitelik birliğidir" (s. 28). Benne'in Lutheran etiğin bir başka açmazı olarak dile getirdiği epistemolojik problem ise postmodern dünyadaki akıl krizine ilişkindir. Yazara göre Lutheranlar dünyevi problemleri çözmek için Tanrı tarafından bir araç olarak verilen akıla sürekli olarak baş vurmuşlardır. Ancak çağdaş toplumda yönlendirici normlar konusunda ahlaki akıla daha çok misyon yüklenmektedir. Bu durumda, geleceğin Lutheran etiğinin ahlaki bir toplum oluşturma konusunda akıl gibi yapıcı bir etkiye sahip olup olamayacağının sorgulanmasını önermektedir (s. 30).

"The Twofold Center of Lutheran Ethics: Christian Freedom and God's Commandments" adlı makalesinde Reinhard Hütter, Benne'nin yaptığı gibi Lutheranizm'in temel teolojik öğretilerini etik sorunlara ilişkisi açısından yorumlarken ondan farklı olarak, etik sorunlarla yüzleşme sırasında karşılaşılan açmazları Lutheran teolo-

jinin öğretilerine değil, çağdaş eleştirilerin hatalı değerlendirmelerine dayandırmaktadır. Bu nedenle Hütter, etik sorunlar karşısında Lutheran teolojiye yöneltilen eleştirileri “Protestan yanılığı” olarak nitelermekte ve makale boyunca bu yanılığı cevaplamaktadır. Hütter Protestan yanılığının, öncelikle bütün teoloji ve etiğin “sadece imanla aklanma” maddesine indirgenmesinin bir sonucu olduğunu dile getirir. Bu indirgeme, aklanma öğretisine göre inanan bir kimsenin maddi istekleri konusunda bütünüyle özgürleştiği ve incilin hukukun gücünü yıktığı zannını doğurmuştur (s. 33-34). Böylece Protestan yanılığı içindeki tenkitçiler Hıristiyan özgürlüğünü sorumsuzluk ve hukuktan bağımsızlık şeklinde anlamışlardır. Oysa yazara göre “Hıristiyan özgürlüğü, bir yaşam tarzı olarak Tanrı'nın emirlerinin uygulamasının cisimleşmesidir” (s. 33). Nitekim Luther'in "Bir Hıristiyan her şeyin özgür efendisidir ve hiçbir şeye bağımlı değildir. Öte yandan aynı Hıristiyan her şeyin itaatkar hizmetçisidir ve her şeye bağımlıdır" söylemine yöneltilen modern yaklaşımı, bu ifadenin ikinci cümlesine görmezden gelerek ilk cümlesini öne çıkarmakla suçlamaktadır (s. 41).

Hütter, Hıristiyan özgürlüğü ile Tanrı'nın emirleri arasında, Lutheran etiğin sağlanması açısından birkaç maddede özetlediği bir ilişkilendirmede bulunmaktadır: Tanrı'nın emirleri inananların Tanrı'yla birleşen yaşamlarını düzenler ve somut bir ahlaki topluluk oluşturulması için Tanrı'nın emirlerine ihtiyaç vardır. Bu ahlaki topluluğun oluşturduğu manevi disiplin içinde Tanrı'nın emirleri diğerlerine karşı nasıl davranılacağını öğretir. Ekonomik ve teknolojik gelişmeler insanları sınırsız isteklere yöneltmekte ve modern anlayış mutluluğu bu isteklerin tatminine bağlamaktadır. Tanrı'nın emirleri insanlığın dünyevi isteklerini hoş karşılamakla birlikte mutluluk Tanrı'nın insanlık için belirlediği nihai hedefe ulaşmaktır. Bu da, bireysel ihtiraslardan çok komşu sevgisinin oluşumunu sağlar. Tanrı'nın emirlerinin uygulanması insanları Tanrı'yla bütünleştirdiğinden gerçek Hıristiyan özgürlüğünü sağlamaktadır. Yazara göre

artık yapılması gereken, bu Hıristiyan özgürlüğünü keşfetmek için Tanrı'nın emirlerinin yeniden ele geçirilmesidir. Bu süreçte insanlara doğal hukukun bir özeti olarak On Emir yardım edecektir (s. 50). Lutheran etikten umutlu olan yazar, makalesini "reformasyon geleneğindeki Hıristiyan etiğin Tanrı'nın emirlerini hatırlamada ve dünyamızda karşılaştığımız pek çok güçlük ve meydan okumayı Tanrı'nın emirlerinin emniyetli ve sağlam ışığı altında yorumlamada yeterli olacağı" inancını dile getirerek bitirir (s. 53).

Martha Stortz "Practicing Christians: Prayer as Formation" adlı makalesinde Lutheran etiği belirli uygulama ve ibadetlerle biçimlendirilmiş bir düzen etiği olarak tanımlar. Toplumsal düzenin sağlanması açısından kişisel ibadetler ve bunların toplumsal yapıcı etkileri irdelenmektedir. Yazara göre Hıristiyan ibadeti aslında bir tür ahlaki imalardır. Bu durumda ibadet Hıristiyan yaşamının uygulanmalı görünümünü ifade etmektedir. Kesin kuralları olan bu ibadet yaşamı, Mesih topluluğunu oluşturmanın yanısıra etik zafiyete uğramış olan Hıristiyan toplumunun kendine gelmesine imkan verir (s. 68). Bu ibadetlerin etik açısından pratik anlamı ise bir cümleyle özetlenmektedir: "İbadet sırasındaki uygulamalar komşumuzun ihtiyaçlarıyla ilgilenmemizi ve onu bir lütuf olarak görmemizi sağlar" (s. 71-72).

"African American Lutheran Ethical Action: The Will to Build" adlı makalesiyle Richard Perry Amerikada'ki Afrikalıların bu kıtada yaşadıkları etnik sorunlardan ve kölelikten kurtularak özgürleşmeleri süreciyle ilgilenmektedir. Makalede Afrikalı Amerikan topluluğunun tarihsel ve çağdaş tecrübesi içinde özgürlük temasına değinilmektedir. Perry özgür toplum oluşturma idealinin gerçekleşmesinde Lutheran etiğin anlamını ele alırken, Protestanlığın baskılardan özgürleşme prensibine güvenmektedir. Özgürlükçü etik davranışın en temel kaynağı Kutsal Metin'dir. Kutsal Metin, toplumun özgürlük mücadelesini sürdürmeye ilişkin yeni açılımlar içerir. Nitekim Eski Ahit'in *Çıkış* bölümünde ve Pavlus'un *Galatyalılara Mektubu*'nda Tanrı'nın özgürlükçü imajı etik davranışın teolojik daya-

naklarını oluşturmaktadır. Bu yönüyle kutsal metin tarihi ile Afrika-
lı Amerikalıların özgürlük arayışları arasında paralellik kurulmak-
tadır. "Etik davranışın hedefi bir özgürlük toplumu kurmaktır... Bu
özgürlük manevi özgürlükten daha fazlasıdır ... Bu tarihsel olarak
etik davranışın toplum yaşamının yerini belirlemesini ve değerini
artırmasını içerir" (78-79).

Yazar 1837'de köleliğe tepki adına toplanan Lutheran
Franckean Sinodu'nun amacını "evrensel kardeşlik" oluşturmak o-
larak tanımlar ve bu sinodda öne çıkarılan söylemleriyle Martin
Luther ile yine bir özgürlük savaşçısı olan Martin Luther King'in i-
fadeleri arasında bir benzerlik bulunduğunu dile getirir (s.91). Ya-
zar bu sinodla sembolize ettiği Lutheran özgürlük öğretisinin köle-
liğe başkaldırdığını ileri sürerken, Amerikan İç Savaşı sırasında
Amerika'daki Lutheran kiliselerin köleliğe yönelik farklı tutumları-
na yer vermemektedir. Lutheran etiğin çağdaş sorunlarla yüzleşti-
rilmesi sürecinde, kölelere özgürlüğü savunan kuzey bölgesi
Lutheran kilisesinin özgürlükçü tavrı yanında, köleliğin devamını
savunan güney bölgesine ait Lutheran kilisenin köleliğin devamı
yanında bir tutum sergilemesi de ele alınabilirdi. Hatta, güney
Lutheranların köleliğe dinsel bir meşruiyet tanıyan teolojik gerekçe-
leri tartışılabilirdi.

James Childs "Ethics and the Promise of God: Moral Authority
and the Church's Witness" adlı makalesinde tartışacağı konuyu şu
sorusuyla özetlemektedir: "Hıristiyan toplumu ve Lutheran kilisesi
olarak etik sorunlarında insanları teşvik eden ve onlara güven sağ-
layan nasıl bir söylem geliştirebiliriz?" (s. 98). Bu soru bağlamında
Childs'in ele aldığı temel Lutheran öğretisi "iki krallık" doktrinine i-
lişkindir. Bu doğrultuda da etiğin eskatolojik hedefine yönelik bir
tanımlama yapmaktadır: Lutheran etiğin "eskatolojik vaat ve ümidi
bu dünyanın Tanrı'nın krallığına dönüşüp tamamlanmasıdır" (s.
103). Makalede kilisenin etik sorunlara eskatolojik çareler üretmesi
ile Lutheran teolojideki iki krallık öğretisi arasında ilişki kurulması

tavsiye edilmektedir. Ancak Luther'in, bireysel yaşamın Tanrı krallığı öğretisi içinde sevgiyle yönlendirilmesi, toplumsal yaşamın dünyevi krallık içinde hukuk ile idare edilmesi doktrini değerlendirilirken, bu doktrinin gerçekçi karşılığının yaşanmasındaki eksikliklere de dikkat çekilmektedir. Nitekim yazara göre, incilin sevgiyi öneren söylemine bağlı kalındığında, onun içeriğinin günümüz sosyal sorunlarına nasıl cevap verdiği sorgulanmalıdır. Örneğin incil kölelik sorunu hakkında bağlayıcı bir ifade içermemektedir. İncilin mesajı bedensel özgürlükten çok manevi özgürlüğü salık vermektedir.

Biri dünyevi diğeri manevi yaşamı işaret eden bu iki iman fonksiyonunun etkinleştirilmesi ise kilisenin otoritesindedir. Dolayısıyla yazar, kilisenin toplum içinde sosyal yaşamın ahlaki sorunlarının çözümünde kilisenin misyonuna vurgu yapmakta ve beklenen tanrısal geleceğe ulaştıracak etiğin sorumlusu olan vaad topluluğunu, yani kilise fikrini savunmaktadır (s. 103). Tanrı krallığına ulaşım sürecinde gerekli olan etik kontrolü kiliseye bırakan ve kutsal metin kapsamındaki ahlaki emirleri bağlayıcı gören yazar, bu emirlerde komşuya ve bütün topluma karşı sevgiyle cisimlenen beş genel kural çıkarmaktadır: özel yaşama saygı göstermek, yaşamın kutsallığına saygı göstermek, adaletli davranmak, doğru konuşmak ve evliliği de içerecek şekilde vaadlere sadık kalmak (s. 110). Bu durumda kiliseye, iki krallık öğretisine bağlı kalarak, ancak dünyevi alanda yaşanan toplumsal ahlak sorunlarının çözümünde Kitab-ı Mukaddes hukukunun dinsel değil sosyal telkinlerini dillendirmesi tavsiye edilmektedir.

David Fredrickson tarafından kaleme alınan "Pauline Ethics: Congregations as Communities of Moral Deliberation" adlı makalede çağdaş Lutheran etiğin kaynağı olarak Pavlusçu etik tartışılmaktadır. Burada Pavlus'un etiğe ilişkin herhangi bir tavsiyesine yer verilmemekte ancak Pavlus'un, toplum içindeki insanların ortak yaşamlarını iyi ya da kötü yönde etkileme gücüne sahip olduğu kanaati dile getirilmektedir. Fredrickson, ahlaki sorumluluk taşıyan top-

lum olarak Pavlusçu kiliseyi işaret etmekte ve Pavlus'un cemaat anlayışı ile Yunan şehir meclisleri (*ekklesia*) arasında bir paralellik kurmaktadır. Buna göre inananlar topluluğunun yeri, uzlaşmanın ikna ile sağlandığı ve engelleyici olmayan bir itidal ortamıdır (s. 117). Yani Pavlus açık ve kapsayıcı demokratik topluluğu niteler şeklinde cemaati bir politik metafor olarak benimsemektedir (s. 119). Yazar toplumsal ittifak ve anlayışa dayandırarak açıkladığı Pavlusçu etiğin belirleyici unsuru olarak insanı görmektedir. Pavlus ahlaki yaşama ilişkin olarak evrensel bir düzeni ya da herhangi bir ahlak sistemini taklit etmeyi veya özel bir tarihsel geleneğe uygunluk sağlama gereğini dile getirmemiştir. Bu ahlaki yaşam aslında tanrısal emre itaat da değildir. Toplumsal açıdan ahlaki yaşam o toplumdaki kişilerin tecrübe ederek oluşturdukları bir mutabakatın yansıtmaktadır (s. 120).

Larry Rasmussen ve Cynthia Moe-Lobeda tarafından kaleme alınan "The Reform Dynamic: Addressing New Issues in Uncertain Times" adlı makalede iman ve ahlaki değerler arasındaki ilişki sorunu liberal teolojik bir metodla ele alınmaktadır. Makalede öncelikle Luther'in öğretileri doğrultusunda, insanları yakalayıp sınırlayan esaret sisteminden Protestan özgürlük prensibi sayesinde kurtuluş önerilmektedir (s. 133). İncilin inananların bütün ihtiyaçlarını kapsadığı ve insanları o anın ihtiyaçlarına karşılık verme becerisi gösteremeyen kurumlardan özgürleşmeye yönelttiği ifade edilmektedir. Nitekim "acı çekip baskı altında kalmaya gerek yoktur" (s. 143). Kaldı ki Luther'in temel vurgusu da Katolik kilisenin teolojik pişmanlık uygulamasının bir esaret durumu oluşturduğuna ilişkindir. Yazarlara göre günümüz dünyasında uygulamalardaki sınırlılık insanları "dayanılmaz bir yaşam tarzına" sürükleyeceğinden özgürleşme, teolojik vaatleri içeren davranışların daha katlanılabilir bir dünya kurmak için yeniden düşünülüp şekillendirilmesini gerektirmektedir.

Etik gerekçeler doğrultusunda teolojik vaatlerin yeniden anlamlandırılması söylemiyle Rasmussen ve Moe-Lobeda, Luther'i açıkça tartışma konusundaki diğer yazarlardan daha cüretlidir: "Luther'in günahkarın aklanmasına ilişkin radikal öğretisi ve haç teolojisi onun sosyal teorisini yeniden düzenlemeye yetmez. Onlar ortaçağa ait olmakla birlikte ancak Lutheran etiğin atası olması nedeniyle önemlidir ve antisemitiktir" (s. 142). Son olarak makalede, çağın gerekleri doğrultusunda etik düzenlemelerin yeniden anlamlandırılması için Lutheran etiğin çağdaş sorunların çözümüne yönelik bazı önerileri sıralanmaktadır. Bunlar ana başlıklarıyla, çevrenin korunması, doğal kaynakların ve ekonomik kazanımların adil paylaşımı, teknolojik gelişmelerin kullanımının yaygınlaşması, ahlaki sorumluluk anlayışının geliştirilip dinsel özgürlük ortamının sağlanması gibi evrensel değerler içermektedir. (s. 148). Yazarlara göre bu düzenlemelerin sağlanması için hukuksal bir kontrol da gerekmektedir. Ancak bu önerilerin uygulanması için gerekli dinsel telkinlere yer verilmemiştir.

Kitapta yer alan bazı makalelerde Luther'in teolojik öğretilerinin çağdaş etik sorunlarla yüzleşmede yetersiz kaldığı savunulurken, bazılarında bu teolojik öğretilerin yanlış yorumlandığı dile getirilmektedir. Lutheranizm bu tartışmalara yol açan ilk bölünmeyi Luther'den hemen sonra tecrübe etmişti. Luther'in doğrudan Katolisizm'e muhalefet etme gerekçesiyle alternatif bir teoloji geliştirmesi kendi misyonu açısından anlaşılabilir. Ancak eylesiz bir imanla aklanma, bu aklanmada insani iradenin etkisizliği ve iki krallık doktrini bağlamında dünyevi otoriteye itaat gibi doktrinleri günümüz etik sorunlarının çözümü açısından önemli bir güçlük doğurmaktadır.

Aslında Lutheranizm bu açmazını ortadan kaldırabilecek fırsatı çok erken dönemde yakalamıştı. Luther'in Protestan teolojisi ilk sistematize eden reformcu arkadaşı Phillip Melanchthon, dogmatik Lutheran öğretileri insan faktörünü merkeze alan bir yaklaşımla "uygulanabilir" bir tarzda yeniden yorumlamıştı. Aynı zamanda bir

hümanist olan Melanchthon, en azından ahlaki yükümlülükler açısından insana bazı sorumluluk alanları bırakmayı denemişti. Ancak Melanchthon'un teklifinin Luther'in öğretilerine katı bağlılık gösteren tutucuların kaleme aldığı Lutheran kodekslere girmesi engellenmiş ve günümüz Lutheranları insani etkinsizlikle çözümü mümkün olmayan çağdaş etik sorunlara insani yetkinliği dahil etme arayışıyla başbaşa bırakılmıştır. Gelecekte daha da artacak olan etik sorunlar karşısında Lutheran geleneğin sürekli bir devinim içerisinde olacağı ve her geçen gün Melanchthon'un yorumuna yaklaşacağı söylenebilir.

Hakan OLGUN

(Araş. Gör., O.M.Ü., Sos. Bil. Enst.)

Church And State: Lutheran Perspectives

John R. Stumme ve Robert W. Tuttle, ed.

Fortress Press, Minneapolis, 2003. 219 s. (ISBN: 0-8006-3604).

Lutheran öğretiler bağlamında kilise-devlet ilişkisinin ele alındığı kitap, editörlerin kaleme aldığı giriş yazıları ile başlamakta ve iki kısım altında toplanan makalelerden oluşmaktadır. Birinci kısımda Lutheran gelenek içerisinde yer alan kilise-devlet ilişkisinin teolojik tanımlamaları yer alırken ikinci kısımda bu teolojik öğretilere dayanan bu ilişki sürecinde seküler hukukun soruna bakışı ele alınmıştır.

"The Tradition Revisited" başlığını taşıyan ilk kısım Mary Jane Haemig'in "The Confessional Basis of Lutheran Thinking on Church-State Issues" makalesiyle başlamaktadır. Haemig öncelikle Lutheran öğretiler doğrultusunda kilise ve devlet tanımlamasını yapmaktadır. İnananlar topluluğunun oluşturduğu kilisenin mis-

yonu hem incilin hem de hukukun anlatılmasını içermektedir. İncil günahlardan başlıyayan rahmeti müjdelemektedir. Hukukun ise iki işlevi bulunmaktadır. Bu işlevlerden ilki vatandaşlığa ilişkin olup insan topluluklarının bir düzen ve güven ortamında yaşamalarını sağlarken, teolojik hedefiyle diğeri insanlara işledikleri günahları gösterip onları incile yöneltir. Dolayısıyla devlet hukukun ikinci işlevinden sorumlu olmaktadır.

Haemig'e göre Lutheranism devlet tanımlamasında belirli bir politik idare sistemi önermez. Monarşik, demokratik hatta diktacı idare sistemi, hukuki işlevini yerine getirdiğinde meşru kabul edilir. Nitekim Lutheranism'e göre devlet Tanrı'nın yeryüzündeki görünümüdür ve Tanrı bu devlet aracılığıyla yeryüzünde etkin olur. Ancak Haemig, 16. yüzyılın şartlarında kolayca kabullenilen bu devlet anlayışının günümüzde halkın seçimine dayanan devlet idaresi anlayışından farklı olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla yazara göre Lutheranlar "Tanrı, insanların seçtiği devlet modelini ve seçilen idareciyi onaylar" varsayımıyla bu açmazı çözemezler. Zira günümüzde halk iradesiyle idareyi eline alan hiçbir idareci tanrısal bir yetkiye sahip olduğunu düşünemez. Aksi halde bu durum o idareciyi sorumluluk ve yetkilerini kullanma konusunda bağlayıcı bir halk kontrolünden uzaklaştıracaktır (s. 7).

Haemig'in makalesindeki en önemli tespiti Lutheran öğretinin içerdiği Tanrı'nın yeryüzünde manevi ve dünyevi tarzda etkin olduğu "iki krallık" doktrininin Amerikan hukuk sistemindeki kilise ve devlet ayırımından farklı olduğudur. İlk olarak, Lutheran teolojideki dünyevi idare günümüz açısından devlet idaresinin yanında kültür, ekonomi, eğitim ve doğa gibi din dışı bütün alanları içerir. Devlet idaresi Tanrı'ya ait olan dünyevi krallığın sadece bir yönüdür ve dolayısıyla devlet idaresi bütünüyle dünyevi krallığın karşılığı değildir. İkincisi, Tanrı'nın manevi krallığı kilise kurumu ile ifade edilemez. Çünkü gerçek kilise Tanrı'nın Kutsal Ruh aracılığıyla etkin olduğu inananlar topluluğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Amerikan hukuk anlayışındaki gibi kilisenin kurumsal bir yapı olarak değerlendirilmesi hatalıdır. Üçüncüsü, kilise ve devletin ayırımına ilişkin hukuk doktrini iki kurumun ayrılığını içermektedir.

Halbuki, krallıkların teolojik ayırımı kilise ve devlet olarak bu kurumların politik ayırımı demek değildir. Nitekim iki krallık söylemindeki her iki krallığın da Tanrı'ya ait olması nedeniyle mutlak kilise-devlet ayırımından söz edilemez. Bu nedenle Lutheran teolojinin iki krallık doktrini gerçekte kilise ile devletin karşılıklı etkileşimini zorunlu kılmaktadır. Devlet kötülükleri engelleyip sosyal düzeni sağlarken kilise incili vaaz etmenin yanı sıra insanın hukuka olan iki yönlü ihtiyacını karşılayacak ve insanları devlete itaate yönlendirecektir (s. 10-11). Yazara göre Lutheran konfesyionlar kilise-devlet ilişkisine yönelik yapıcı ve gerçekçi bir yol sunmaktadır (s. 19).

Gary M. Simpson'ın "Toward a Lutheran 'Delight in the Law of the Lord': Church and State in the Context of Civil Society" adlı yazısı ilk kısmın ikinci makalesini oluşturmaktadır. Simpson Amerika'daki Lutheranları, ulus-devlet anlayışında ortaya çıkan değişiklikler ve sivil toplumun yeniden anlamlandırılmasına ilişkin yeni sorunlarla yüzleşme konusunda dinsel miraslarını hasat etmeye çağırmaktadır.

Yazar öncelikle Lutheranizm'in Tanrı ve politik otorite temasına değinmekte ve Augsburg Konfesyionu'nun "Hıristiyanların siyasal idarenin kontrolündeki bütün medeni görev ve haklarını yerine getirip kullanmalarını ve siyasal otoriteye itaat etmelerini" öneren maddesi çevresinde düşünmektedir (s. 22). Ardından Luther'in ifadelerine dayanılarak "iki krallık" doktrini bağlamında siyasal otoriteye mutlak itaati öneren ve bu otoritenin meşruiyetini ifade eden temel Lutheran öğretisi dile getirilmektedir (s. 30-37). Daha sonra, Batı politik düşüncenin ve kurumsal yapısının gelişimine katkı sağlayan faktörlerden birisi olarak Luther'in direnme (gerçekte direnme) teorisini işlemektedir. Luther'in meşru gördüğü siyasal otoriteye kayıtsız itaat öğretisini, reformasyonun en kritik dönemlerinde kendisinin de test ettiği ve Luther'in reform yanlısı prenlere Katolik imparatora direnme tavsiyesi vurgulanmaktadır. Ancak bu öğretinin en kritik deneyiminin Nazi Almanyası döneminde yaşandığı ve pek çok Lutheranın Nazileri siyasal otorite görüp itaat ettik-

leri dile getirilmektedir (s. 41). Günümüzde kilise ve devlet arasındaki sivil toplum bağlamı ilişki "yapısal bütünleşme ve tamamlayıcılık ile yaratıcı ortaklık" olarak nitelenmelidir (s. 50). Simpson'ın Lutheranism reformasyon dönemindeki heyecanlı reformist söylemleri ile günümüz Lutheranlarını sosyal sorunlarla baş etme konusunda motive etmeye çalıştığı söylenebilir.

Bu kısım içerisindeki üçüncü makale editör John R. Stumme'e aittir ve "A Lutheran Tradition on Church and State" başlığını taşımaktadır. Son yüzyılın sosyal olayları karşısında Lutheranism'in teolojik yorumlarındaki değişikliğin en çok kilise ve devlet ilişkilerinde gözlemlendiği savunulmaktadır. Birleşik Devletler'deki Lutheranların önemli bir kısmı 20. yüzyılın başlarında devletin alanı ile kilisenin alanı arasındaki keskin bir çizgiyle ayrıldığını savunmuşlardır. Ancak, özellikle II. Dünya savaşı sonrasında Lutheranism'in bu katı ayrışmacı söyleminde önemli bir değişim yaşanmıştır. Bunun sebeplerinden birisi idari uygulamalar diğeri ise yeni teolojik yorumlamalardır. İdari uygulamalar devletin, özellikle federal devletin sağlık, eğitim ve kalkınma gibi karmaşık sorunların çözümü için yaşamın bütün alanlarındaki etkinliğine ilişkindir. Federal devletin sosyal sorunlardaki sorumlu rolü, sorunların çözümü için kiliseyi kendisiyle işbirliğine çağırmasını gerektirmiştir. Bu durumda devlet ile kilisenin mutlak ayrımı anlayışı, yerini güncel sosyal sorunlarla baş etmek için karşılıklı dayanışmaya bırakmıştır (s. 55). İkinci neden ise teolojiktir. İki krallık öğretisinin olumsuz ve kısıtlayıcı yorumunun neden olduğu kilise-devlet ayrımı, bu öğretinin yapıcı ve işlevsel yorumuyla kiliseyi sosyal konularda devletle işbirliğine yöneltmiştir (s. 56).

Stumme'e göre bu sonucu doğuran "iki krallık" öğretisinin yeniden gözden geçirilmesi iki türlü kilise-devlet ilişkisi ortaya çıkarmıştır: Kilise ile devletin birbirlerini bütünlemesi ve kilise ile devletin karşılıklı etkileşimi. Buna göre kilise incili vaaz edip insanların inanca ilişkin yaşamlarında etkili olurken, devlet, hukuk yetkisiyle kötülüğü engelleyip iyiliği destekleyecektir. Kilise toplumun manevi alanında devlet ise sosyal alanında etkin olacaktır. Böylece kilise ile devlet arasındaki kurumsal ayrılık korunmakla birlikte, teolojik

gerekçelere dayanan ve toplumu manevi ve dünyevi olarak idare etmeyi hedefleyen bir bütünleşme söz konusu olmaktadır (s. 58-59). Kilise ile devletin karşılıklı etkileşimi ise çağın karmaşık sosyal sorunlarının çözümünde kiliseyi daha işlevsel duruma getiren ve kilise ile devlet arasında toplumsal huzurun, sosyal adaletin, fırsat eşitliğinin sağlanması ve insan haklarının korunması adına karşılıklı yardımlaşma anlayışını geliştirmiştir. Bu durumda kilise devletin devlet de kilisenin ilgi alanlarına toplum yararı adına girmektedir. Stumme, çağın gerekleri doğrultusunda gelişen yeni tarz kilise-devlet ilişkilerini tanımladıktan sonra devlet ve kilisenin karşılıklı sorumluluk ilişkisini şu şekilde tanımlamaktadır: Kilise, devletin seküler amaçlarını yerine getirme sürecinde toplumu devlet politikalarına yönelten dinsel telkinlerde bulunacak, devlet de dinsel özgürlük sağlama, kiliseler arasında tarafsız olma ve kilisenin sosyal etkinliklerine teknik destek sağlama görevini yerine getirecektir. Yazar Amerika Birleşik Devletleri açısından belirlediği bu kilise-devlet arasındaki işlevsel etkileşimi, kilisenin devlet otoritesini temsil edenlere dua ettiği, Roma İmparatorluğunun da kilisenin toplanması ve incili yayması için toplumsal bir düzen oluşturmaya benzetmektedir (s. 62).

Bu kısmın son makalesi Susan Kosche Vallem'in kaleme aldığı "Promoting the General Welfare: Lutheran Social Ministry" başlığını taşımaktadır. Vallem, Lutherizm'in tarih boyunca, Tanrı'nın insanlara hizmet etme çağrısına uyarak pek çok sosyal hizmeti yerine getirdiği yargısıyla başlamakta ve imanlı olma ile fakirlerle ilgilenme arasında bir ilgi kurmaktadır. Tanrı'nın insanları belirli ihtiyaçlar içinde yarattığını ifade ederek bu ihtiyaçları gıda, barınacak yer, birbirlerini sevip birlikte çalışacakları topluluk, yaşamlarını sürdürebilecekleri iş ve sağlık olarak sıralar (s. 75). Bu şekilde Lutheran etiğinin sosyal refahı sağlama gerekçesiyle ilgilendiği yaşam alanlarını belirlemiş olmaktadır.

Vallem Lutheran kiliselerin hastane, okul ve yetimhane gibi sosyal kurum tesis etmelerini Luther'in her iki krallık içinde yaşayan Hıristiyanları bu krallıklar içindeki insanların ihtiyaçlarıyla ilgi-

lenme tavsiyesine dayandırır. Buna gerekçe olarak da Luther'in endüljans belgesi için papalığa verilen paraların fakirlere verilmesinin daha erdemli bir davranış olacağı sözünü aktarmaktadır. Ayrıca yazar sosyal ve siyasal zorluklar ve toplumsal amaçlar doğrultusunda Lutheran kiliseler ile devlet arasında bir işbirliği ortamı sağlandığına dikkat çekerek, toplumun ekonomik refahının yükseltilmesine Birleşik Devletler'deki Lutheran kiliselerin bakışını dile getirir. Birleşik Devletler'in en büyük Lutheran kilisesi olan Amerika Evangelik Lutheran Kilisesi (ELCA) sosyal ilgiler konusundaki "hasta ve yaşlılarla ilgilenme, insan onuru ve toplumsal adaleti destekleme, milletler arasındaki uzlaşma ve barışın sağlanması için çalışma, fakir ve güçsüzlerin yanında olma ve kendini onların ihtiyaçlarına adanma"yı içeren bildirisini aktararak, ELCA'nın ekonomik yaşama ilişkin devlete yaptığı tavsiyelerini dile getirmektedir. Sosyal devlet misyonunun yerine getirilmesi hedefleyen bu tavsiyeler bütünüyle insani gerekçelere dayanmaktadır. (s. 89-90).

Kitabın "The Legal Contexts of Church-State Interaction" üst başlığını taşıyan ve Lutheran öğretilerin seküler devlet hukukuyla yüzleştiği ikinci kısım üç makale içermektedir. Bunlardan ilki Myles C. Stanshoeld'in "Religious Liberty: A Constitutional Quest" adlı makalesidir. Yazısında kilisenin devlet ile olan ilişkisini İsa'nın Plate döneminde işkenceyle öldürülmesiyle başlatan Stanshoeld, bu olayla birlikte Hıristiyanların ve kilisenin idaresi altında buldukları devlet ile ilişkilerinin nasıl olacağı sorusuyla devam etmektedir. Ona göre hem Mesih topluluğunun hem de demokratik politik sistemin üyeleri olarak Amerikan vatandaşlarının, sivil idare ile din arasındaki karmaşık ilişkiyle, yani kilise-devlet ilişkisi sorunuyla başa çıkmaları gerekmektedir.

Yazar kilise-devlet ilişkilerinin, dinin devlet tarafından tanınıp kurumsallaşması ve dinsel davranış özgürlüğü bağlamında şekillendiğini tartışmaktadır. Bu çerçevede yerel mahkemeler ile Amerikan anayasa mahkemesindeki konuya ilişkin örnek davalar ele alınmakta ve bu davalar sonucunda Amerikan mahkemelerinin din-devlet ilişkilerini dört tarzda şekillendirdikleri dile getirilmektedir. Bunlardan birincisi kilise ile devletin mutlak bir ayrılığını gerektire-

cek şekilde, devletin dine etki etmesini, mâli destek sağlamasını ve onunla işbirliği yapmasını katı bir şekilde yasaklamaktadır. İkincisi, kanun koyucunun dine teşvik etmesi ya da dini koruması ve devletin tarihsel ve geleneksel mirasına bağlı olarak din ile etkileşimi ve uyuşmasıdır. Üçüncüsü, dinsel özgürlüğün korunması için devletin dinsel konularda tarafsızlığını öngörmektedir. Son olarak ise, sosyal düzeni etkilememesi ve hukuk çerçevesinde kalmak şartıyla sosyal yaşamın bazı aşamalarında dinsel gerekçelere dayalı istemlere hukuki bir müsamaha tanınmasıdır (s. 100-108).

Ancak yazar dinsel özgürlüğün sağlanmasına yönelik olarak mahkemelerin kararlarından sağlanan kilise-devlet ilişki modellerine katılmakla birlikte bazı öneriler getirmektedir. Bunlar, din teriminin tarif edilmesi, dinsel davranışların özgülleştirilmesi sürecinde teori ve uygulamaların tutarlılaştırılması, din özgürlüğün korunması, dindar insanın aynı zamanda bağlı bulunduğu ülkenin vatandaşı niteliğiyle toplumsal yükümlülükleri ile dinsel özgürlüğünün kullanımı arasında bir dengenin sağlanması ve olumlu devlet anlayışı bağlamında sosyal huzur ve refah ideali ile dinsel özgürlüğün gerekçelerinin birbiriyle uyuşmasıdır (s. 110).

Marie Failing'in kaleme aldığı "We Must Spare No Diligence: The State and Childhood Education" ikinci kısmın ikinci makalesini oluşturmaktadır. Failing makalesine Birleşik Devletler'de devlet ile kilise ilişkileri tartışmalarında en önemli konunun eğitim olduğunu söyleyerek başlamaktadır. Ardından da Lutheranism'in eğitime ilişkin temel öğretilerini sıralamaktadır. Lutheranism'in bu sıralama içerisindeki en önemli söylemi Tanrı merkezli eğitim anlayışını tanımlarken Luther'in sadece teoloji değil dil, tarih, fen ve sanat bilimlerinin de Tanrı'nın iradesinin keşfi amacıyla yönelik olduğu söylemini dile getirmektedir (s. 122-23). Yazar, bu dinsel eğitim anlayışının sebep olduğu iki kurumlu bir eğitim modelini tanımlamaktadır. İki tarz eğitimin birisi devlet okullarında diğeri, özellikle kilise-devlet arasında katı ayırmacılığı savunan ebeveynlerin tercihiyle kilise hatta ev okullarında verilmektedir. Nitekim 1972 yılında bir eyalet mahkemesi de "e-

beveynlerin en temel görevlerinin ahlaki ölçütler, dinsel inançlar ve vatandaşlık sorumluluklarını içerecek şekilde eğitim vermeleri sağlam Amerikan geleneklerine göre tartışmanın üzerindedir” diyerek özel eğitim sistemlerine imkan tanımıştır. Birleşik Devletler Anayasa Mahkemesi ise daha önceden devletin ebeveynlerin çocuklarına evlerinde ya da kilise okullarında dinsel eğitim sağlamalarına karışmaması gerektiğine karar verirken, dinsel inanç özgürlüğünün aksine dinsel davranış özgürlüğünün mutlak olmadığını saptamıştır. Bu durumda ebeveynlerin çocuklarını kendi dinleri çerçevesinde eğitime hakkı korunurken, yine bu çocukların eğitiminden sorumlu olma gerekçesiyle, ebeveynlerin yetkileri devlet ile sınırlandırılmıştır (s. 124). Bu aşamada Luther’in eğitime ilişkin söylemlerine dönen yazar, Luther’in hem ebeveynleri hem de devleti haklı gören imalarını dile getirmektedir. Nitekim Luther, Tanrı’nın iradesini ve rahmetini içeren dinsel eğitimi herkesin özgürce öğrenip öğretmesi gereğine inanmasının yanı sıra böylesi bir eğitimi alma konusunda devlete de önemli sorumluluklar düştüğünü savunmaktadır.

Failingler, Amerikanın kilise-devlet ayırımına dayanan yapılanması içinde incile eğitim işlevi niteliğiyle yaklaşılmasını, yani Tanrı merkezli bir eğitim tanımlamasından çok eğitim merkezli bir incil anlayışı önermektedir. Yazara göre Lutheran düşünce açısından çocuklar ebeveynlerine Tanrı’nın birer lütfu olduğundan, özellikle kilise okullarının çeşitli nedenlerle faydalanılamaması durumunda her Hıristiyan bireyi çocukların eğitimi konusunda kişisel bir sorumluluk altına sokmaktadır. Öte yandan, ebeveynlerin bilgi ve eğitim yöntemi açısından yetersiz olması ihtimaliyle Lutheran öğretilerin bu kez devlete büyük bir sorumluluk yüklediğini ifade etmektedir (s. 138).

Robert W. Tuttle’ın "Love Thy Neighbor: Churches and Land Use Regulation" bu kısmın ve kitabın son makalesini oluşturmaktadır. Mülk kullanımı konusunda kilise ile kent idarecileri arasında yaşanan tartışmaların ele alındığı makaleye, kilise ile kent idarecilerini karşı karşıya getiren birkaç örnekle başlanmaktadır. Corner Stone Bible Church adlı kilisenin dinsel işlevlerini yerine getirmek amacıyla kentin ticaret merkezinde yapışmasına kent idarecileri,

ekonomik gerekçeler nedeniyle karşı çıkmıştır. Western Presbyteran Church ise evsizlere gıda desteği yapmak amacıyla, arazi değişimi anlaşması ile IMF'den bir bina sağlamıştır. Daha sonra arsa mülkiyet hakkını taşıyan IMF kilisenin bu işlevini yapması için başka bölgedeki bir yapıyı önermiştir. Ancak önerilen bölgenin halkı da kilisenin evsizlere verdiği hizmetin kendi bölgelerinde olmasına karşı çıkmışlardır. Her iki örnekteki kiliseler, dinsel gerekçelere bağlı doğal hizmetlerini yerine getirmeye gayret ederken hem kent idarecileri hem de komşuları tarafından engellendiği gerekçesiyle yargıya başvurmuşlardır. Bu örnek olayları aktardıktan sonra yazar, kilise ve devlet arasındaki ilişki açısından şu temel soruyu dile getirmektedir: Dinsel kurumlar ve inançlı insanlar dinsel yükümlülüklerini yerine getirirken hukuka uyma konusunda mazur görülebilirler mi ya da görülmeli midirler? (s. 141).

Tuttle, kilisenin mülk tasarrufları konusundaki bazı yargı süreçlerini tanımladıktan sonra konunun teolojik yönünü ele almaktadır. 1979 yılında Amerika Lutheran Kilisesi (ALC)'nin kilise ile devlet ilişkisinin niteliğini tanımlayan söyleminin ilk bölümüne göre, ahlaki ve mülkiyet hukukunu ihlal etmediği sürece misyonu, hizmetleri, ibadetleri, doktrinleri ve Tanrı'ya olan diğer sorumlulukları içeren kilise kararlarına yönelik bir yaptırımda bulunma ve sınırlama girişimi devletin otoritesini aşmaktadır (s. 165). Yazar kilisenin dinsel mülkiyet tasarrufunu ALC'nin dile getirdiği dinsel özgürlüğün sosyal ifadeleri söyleminin ikinci yönüne dayandırmaktadır. Bu da dinsel özgürlüğün garanti edilmesi kadar topluma yönelik dinsel yükümlülüklerin gönüllülük esasına dayanan ve kâr amaçlı olmayan yardımcı kuruluşlarla yürütülmesini ön görmektedir (s. 168). Dolayısıyla yazar, ALC'nin devlet bütün insanların mutluluğu için herkese eşit olan ve hukuku tam olarak icra eden sistem olarak tanımlayan söylemini paylaşmaktadır. Bu durumda makalenin başında dile getirdiği, dinsel amaçlı işlemlerin hukuksal muafiyeti olabilir mi sorusuna olumsuz cevap verdiği anlaşılmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri pek çok Hıristiyan kilisesini ve mensuplarını içinde barındıran oldukça pluralistik bir toplumdur.

Dolayısıyla Birleşik Devletler idaresi hem dinsel özgürlüğü hem de dinden özgürlüğü sağlama gerekçesiyle kiliseler karşısında dünyevi düzenleme hakkını elinde tutmaktadır. Zaten yazarların da bu hakkı kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Bu nedenle kitapta Lutheran öğretilere en yakın şekliyle, kilisenin devletle olan ilişkilerinin düzenlenmesinde oldukça yapıcı öneriler sunulmaktadır. Kaldı ki Luther devletle olan ilişkilerde yaşanması muhtemel her sorunda devlet otoritesini yetkin görmüştür. Yazarlar da devletin dinsel konulardaki sınırlayıcı uygulamalarını Luther'in devletçi yaklaşımı doğrultusunda değerlendirmektedir. Öte yandan Birleşik Devletler mahkemeleri de dinsel tercihlerin sosyal alana yansıtılmasında oldukça müsamahalı görünmektedir. Kitabın, din-devlet ilişkisi yönüyle Lutheran öğretilerin çağdaş devlet yapılanması içerisinde test edildiği gerçekçi bir çalışmanın ürünü olduğu söylenebilir.

Hakan OLGUN

(Araş. Gör., O.M.Ü., Sos. Bil. Enst.)